

Оксана Мигалець
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
orcid.org/0000-0003-0594-3158
м. Ужгород, Україна, +38(050) 917 40 02, myhalets.oksana@gmail.com

**Комунікативний конфлікт як складова лексико-семантичної групи
«Конфліктні дії» в сучасних українській та англійській мовах**

Анотація. Стаття присвячена зіставному дослідженню лексико-семантичних особливостей лексики на позначення комунікативного конфлікту як складової лексико-семантичної групи «Конфліктні дії» в сучасних українській та англійській мовах. Дослідження базується на поєднанні лінгвістичних методів дослідження з формалізованим аналізом лексичної семантики в зв'язку з необхідністю різнобічного підходу до досліджуваної проблеми, яка з лінгвістичної точки зору представляє особливий інтерес. Виявлено якісні та кількісні характеристики, спільні й відмінні риси тематичної групи в українській та англійській мовах та встановлено структурні компоненти комунікативного конфлікту, а також основні фактори виникнення непорозумінь, в основі яких лежать лінгвальні та екстралінгвальні чинники.

Ключові слова: комунікативний конфлікт, конфліктні дії, лексико-семантична група, формалізований аналіз, лексична семантика, якісні та кількісні характеристики, спільні й відмінні риси.

Abstract. The present paper deals with the comparative study of the lexico-semantic peculiarities of the communicative conflict lexis as a constituent part of the lexico-semantic group «Conflict actions» in Modern Ukrainian and English. The investigation is based on combining linguistic methods of research with the formalized analysis of lexical semantics due to the necessity of the multilateral approach to the under study problem which from a linguistic point of view is of special interest. Qualitative and quantitative characteristics as well as common and distinctive features of the investigated thematic group in Ukrainian and English have been revealed. The structural components of the communicative conflict, main factors of misunderstandings based on lingual and extralingual factors have been established. While comparing the system and structural organization of the thematic group in the languages under study, differences in quantitative characteristics over qualitative values prevail. The comparative analysis has shown that forms and means of communicative conflict realization partly coincide in Ukrainian and English. Moreover, in both languages the cause

of quarrels, disputes and arguments lies in wrong organization of communication, the lack of feedback and mutual understanding, too brutal behavior and position, the lack of flexibility and tactics. It is a verbal manifestation of conflict actions, which indicates a significant communicative-pragmatic potential of the lexical units under study.

Keywords: communicative conflict, conflict actions, lexico-semantic group, formalized analysis, lexical semantics, qualitative and quantitative characteristics, common and distinctive features.

Вступ. Життя людини ґрунтується на живому, завжди неповторному спілкуванні, в якому беруть участь індивіди з різним внутрішнім та зовнішнім світом, звичками та уподобаннями, бажаннями й намірами. Людина використовує мову як засіб комунікації для того, щоб доносити певну інформацію, вести діалог, розв'язувати спірні питання, висловлювати свої бажання, думки, ідеї, почуття, оцінювати дії та поведінку інших тощо.

Уміння правильно спілкуватися є показником інтелектуального рівня особистості, від якого залежить успіх будь-якої справи. Умовою ефективної комунікації є бажання учасників комунікації спілкуватися, знаходити спільну мову, співпереживати та підтримувати один одного. Непорозуміння, неправильні тлумачення слів, їхніх значень, вимови, як і міміки, жестів, поведінки, усе це призводить до неправильного спілкування [9, с. 7], яке, в свою чергу, є причиною *комунікативного конфлікту*.

Зважаючи на багатофункціональність *комунікативного конфлікту*, все більше науковців присвячують свої дослідження вивченню його лінгвістичної сутності [Ф. С. Бацевич, М. М. Гавриш, В. С. Третьякова]. В контексті динамічних характеристик цей феномен вивчався І. І. Гулаковою, Л. М. Цоєм. Конфліктний дискурс, а в його межах протікання *комунікативного конфлікту*, дисгармонійна комунікація вивчалися в роботах Н. А. Білоус, Б. Ю. Городецького, О. П. Єрмакової, К. Ф. Сєдова. Комунікативні невдачі та мовні конфлікти, що виникають у міжкультурному спілкуванні, досліджувалися в роботах зарубіжних учених G. Hofstede, E. Hall, V. Moormann-Kimáková та ін.

Особливості перебігу мовного конфлікту розглядалися на основі художніх текстів [І. І. Гулакова], текстів усного публічного дискурсу [Т. О. Воронцова], текстів міжособистісного спілкування [В. В. Борисевич].

Метою статті є комплексне дослідження дієслів на позначення *комунікативного конфлікту* як складової лексико-семантичної групи «*Конфліктні дії*» в сучасних українській та англійській мовах.

Поставлена мета конкретизується в наступних **завданнях**: 1) виявити специфіку мовних засобів на позначення дій, пов'язаних з *комунікативним конфліктом*, в сучасних українській та англійській мовах; 2) виділити якісні та кількісні характеристики, спільні й відмінні риси досліджуваних мовних одиниць.

Актуальність роботи визначається важливістю вивчення *комунікативного конфлікту* як власне лінгвістичного універсального комунікативного явища й складової лексико-семантичної групи «*Конфліктні дії*» в сучасних українській та англійській мовах.

База даних, методи та методологія проведення дослідження. Матеріалом аналізу служать дієслова на позначення *конфліктних дій*, зібрані шляхом суцільного аналізу Словника української мови в 11-ти томах та Великого Оксфордського словника в 20-ти томах.

Дослідження мовних одиниць в сучасних українській та англійській мовах проводиться за допомогою методики формалізованого аналізу лексичної семантики, що базується на формальному, суто мовному критерії – віднесеності слів до однієї частини мови – дієслова (детальніше, щодо методики роботи див. [7]).

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки вивченням законів комунікації людей, організації засобів мовного коду, впливу на засоби мови різноманітних чинників, займається комунікативна лінгвістика, то одним з її основних завдань є дослідження взаємовідносин між індивідами в *конфліктних* ситуаціях та неконфліктному спілкуванні.

У комунікативній лінгвістиці *конфлікт* вважається причиною комунікативних невдач і характеризується «не стільки нерозумінням повідомлення адресата, скільки неузгодженістю намірів співрозмовників, зіткненням їхніх інтересів, розбіжністю в поглядах. При цьому *комунікативний конфлікт* не завжди буває неуспішним і передбачає розвиток комунікативної події, що може завершитися як конфронтаційним вибухом, так і комунікативним успіхом для одного з комунікантів та навіть комунікативним компромісом» [4].

У межах комунікативної лінгвістики Ф. С. Бацевич виділяє *конфлікт комунікативний* – зіставлення комунікативних стратегій адресанта і адресата, яке унеможливорює спілкування [1, с. 330].

В. С. Третьякова визначає *мовний конфлікт* як структуру, необхідними компонентами якої є: учасники конфліктної ситуації, чий інтереси суперечать; зіткнення (поглядів, точок зору, цілей, позицій); шкода (наслідки), яку наносять мовними діями учасника [8, с. 143]. *Мовний конфлікт* має місце тоді, коли одна зі сторін на шкоду іншій свідомо і активно здійснює мовні дії, які можуть виражатися негативними засобами мови. Такі дії адресанта визначають мовну поведінку адресата, який усвідомлюючи, що зазначені мовні дії спрямовані проти його інтересів, робить відповідні мовні дії проти свого співрозмовника, висловлюючи ставлення до предмета мовлення або адресата. Ця інтеракція і є *мовним конфліктом* [8, с. 138].

Психолінгвіст К. Ф. Седов розглядає *комунікативний конфлікт* як мовне зіткнення, засноване на агресії, що виражається мовними засобами. В

основі цього *конфлікту* лежить прагнення одного або обох учасників спілкування зняти психологічну напругу за рахунок співрозмовника [5, с. 148].

Отже, основними компонентами *комунікативного конфлікту* є: комуніканти, їхні мовні дії та результат їхньої розмови. Причиною ж являються протиріччя комунікативних цілей та ролей як адресанта, так і адресата.

Серед факторів, що сприяють виникненню та збільшенню напруги в спілкуванні М. В. Меткин виділяє наступні дії: перебивання партнера; приниження, негативна оцінка його особистості; підкреслення різниці між собою і партнером; применшення вкладу партнера в спільну справу і перебільшення свого; уникнення просторової близькості і зорового контакту зі співрозмовником; звинувачення, погрози, покарання; применшення проблеми [6, с. 38].

Виходить, що конфлікти в спілкуванні створюють самі індивіди, а, отже, вони самі можуть посприяти їхньому усуненню, припиненню чи навіть уникненню, проявивши інтерес до проблем партнера, надавши йому/їй можливість виговоритися та висловити думку, підкресливши його/її значущість в своїх очах, визнавши свою неправоту, використавши техніку співчуття і психологічної підтримки, запропонувавши спільний пошук виходу з ситуації, що виникла тощо.

Проте вирішення цього, на перший погляд, простого завдання ускладнюється реакцією індивіда на *комунікативні конфлікти*, оскільки відображення конфліктної ситуації в очах комунікантів рідко відповідає дійсності. Учасники цього дійства майже ніколи не усвідомлюють, чи не бажають усвідомлювати предмет та об'єкт ситуації, що виникла, а це, в свою чергу, може призвести до психологічного конфлікту, а тому у більшості випадків *комунікативний конфлікт* залишається нерозв'язаним.

Визначення виключно структурних компонентів *комунікативного конфлікту* не дозволяє всебічно дослідити цей феномен, який з лінгвістичної точки зору доцільно розглядати як складову лексико-семантичної групи «*Конфліктні дії*».

Лексичні одиниці на позначення *комунікативного конфлікту* в складі ЛСГ «*Конфліктні дії*» в сучасній українській мові представлено 42 дієсловами (43%), а в англійській – 56 (57%).

Виділений нами лексичний склад тематичної групи в українській мові містить наступні дієслова, що об'єктивують ідею *комунікативного конфлікту*: *вагуватися, вадитися, гарикатися, гризтися, зазмагатися, засперечатися, заспорити, зводитися, змагатися, колотитися, насперечатися, назмагатися, перегризатися, передиратися, перекорюватися, перемовлятися, перечити, перечитися, пертися, погриматися, подряпатися, позмагатися, попередиратися, порізнитися, посваритися, посперечатися, поспорити, правуватися, просперечатися, протестувати, різатися, розмахатися, сваритися, скозуватися,*

сперечатися, спинчатися, спорити, справуватися, стинатися, суперечити, суперечитися, торгуватися.

Серед досліджуваної групи виділяємо мовні одиниці *подряпатися, порізнитися, посваритися, різатися, сваритися*, об'єднуючою семантикою яких є вербальний вияв *конфліктних дій* як на ґрунті «побутових» непорозумінь, так і в сфері професійної діяльності людини (*посваритися з ким-небудь; вступити в сварку з ким-небудь; темпераментно сперечатися один з одним*). Такі зіткнення, маючи тимчасову дію, втілені в формулі «все проходить» та пов'язані перш за все із проявами незадоволення чийх-небудь людських або професійних якостей.

Комунікативні конфлікти, які виникають на фоні сильного бажання людини довести свою правоту протилежній стороні, виражаються за допомогою дієслів *змагатися, позмагатися, правуватися*.

До складу тематичної групи «*комунікативного конфлікту*» в сучасній англійській мові входять дієслова *to answer, to argue, to beat, to bespeak, to brawl, to check, to clamour, to contend, to contest, to contradict, to controvert, to counter, to counter-argue, to debate, to deprecate, to determine, to disagree, to dispute, to encounter, to expostulate, to gainsay, to fray, to hassle, to infight, to jar, to judge, to nose, to object, to oppose, to polemize, to present, to protest, to quarrel, to quibble, to rap, to reargue, to reason, to recriminate, to redargue, to redispute, to retort, to row, to scrap, to scrimmage, to shock, to spar, to spat, to split, to squabble, to tax, to thwart, to threap, to threaten, to toil, to vary, to wrangle*.

Усередині цієї групи можлива диференціація лексем відповідно до змісту диференціальної семи в їхніх значеннях. Так, найбільш нейтральними номінаціями сварки та спору виступають лексеми *to argue, to contend, to contest, to controvert, to counter, to counter-argue, to debate, to disagree, to dispute, to encounter, to expostulate, to polemize, to quibble, to reargue, to reason, to redargue, to recriminate, to quarrel, to threap*.

Галасливі сварки і суперечки, які доходять часом до бійки, номінуються лексичними одиницями *to beat, to row, to brawl, to spar, to fray, to scrap, to fight, to infight, to clamour, to wrangle*.

Комунікативні конфлікти в громадських місцях із залученням багатьох учасників виражаються за допомогою дієслів *to scrimmage* та *to brawl*. Лексема *to hassle* об'єктивує тривалі сварки, дієслово *to jar* характеризує сварку, викликану незгодою (дисгармонією), мовні одиниці *to spat* та *to squabble* позначають дрібні, порожні суперечки, а слова *to moot, to expostulate, to plead* розкривають *комунікативні конфлікти*, пов'язані із судовою тяганиною.

Вербальний вияв зневаги, погрози, зверхності, осуду передають лексичні одиниці (*to split, to rap, to nose, to retort, to threaten*), щоб проголосити кого-небудь грішним, небезпечним, нечестивим, лжесвідчити (*to determine, to judge, to rap, to bespeak, to protest*), дати свідчення проти

кого-небудь, звинувачувати в чому-небудь (*to rap, to tax, to shock*), не погоджуватися з ким-небудь (*to split, to vary, to threap, to jar*), заперечувати що-небудь, перечити кому-небудь, протестувати (*to object, to protest*), висловлювати догану, задавати прочухана, дорікати, суворо контролювати (*to check*) тощо. Досліджувані мовні одиниці відображають широкий діапазон розгортання як фізичного, так і морального комунікативного конфлікту.

При зіставленні тематичних груп переконуємося, що мовні одиниці в українській мові поступаються за кількістю відповідним в англійській, що зумовлено схильністю дієслів української мови до меншої диференціації лексем. Однак, серед мовного матеріалу знаходимо і семантично тотожні лексеми: *сперечатися, спинчатися, суперечитися* – *to argue, to quarrel, to wrangle*; *перечити, суперечити* – *to counter, to contradict, to thwart*; *протестувати* – *to deprecate, to object, to protest*; *сваритися, посваритися, вадитися* – *to split, to squabble*; *заперечувати* – *to gainsay*; *подряпатися, різатися, стинатися* – *to beat, to scrap*; *позмагатися* – *to contend, to contest*. Семантична наповненість у цих парах в українській та англійській мовах є надзвичайно різною. Наприклад, у формулах тлумачення дієслова *сперечатися* в українській мові виділяємо 7 сем, тоді як у його англійського відповідника *to argue* – 25.

Семантика мовних одиниць *сперечатися, спинчатися, суперечитися* повністю збігається і розкривається шляхом указівки на ведення активної суперечки, опору, заперечення (*вести суперечку, доводячи що-небудь; заперечувати проти чого-небудь, не давати своєї згоди на щось; чинити опір чому-небудь; противитися; суперничати*). Досліджувані дієслова вживаються також для відстоювання свого права та вираження принциповості й наполегливості (*відстоювати своє право на що-небудь, на володіння чимсь; не поступатися перед ким-, чим-небудь якимись якостями, властивостям*).

Лексична одиниця *to argue* характеризується семантичною ознакою – завзято, наполегливо, уперто, подекуди навіть агресивно відстоювати чи захищати кого-, що-небудь, підтримувати людину, певну думку, точку зору, правду, честь, гідність: *to maintain, by adducing reasons, the proposition or opinion that*. Указане дієслово містить також семантику на позначення звинувачення, засудження, доведення вини кого-небудь, притягування до відповідальності (*to make good an accusation against, prove wrong or guilty, convict; to accuse, impeach, arraign, find fault with*), висування заперечення, сперечання (*to reason in opposition, raise objections, contend, dispute*).

Дієслово *to wrangle* виражає *конфліктні дії* шляхом вербальних проявів незгоди, незадоволення, невідповідності чому-н, оскарження, жвавого та шумного сперечання (*to dispute angrily, to argue noisily or vehemently, to engage in controversy, to dispute or discuss publicly as at a university, for or against a thesis, to utter wranglingly, to argue out of a possession*).

Мовна одиниця *to quarrel* характеризує окремі складові комунікативного конфлікту, серед яких особливо виділяються: оспорювати що-небудь, заперечувати, протестувати (*to raise a complaint, protest, or objection; to dispute, call in question, object to (an act, word)*), сперечатися, розривати дружні стосунки та навіть ставати ворогами (*to contend violently, fall out, break off friendly relations, become inimical or hostile*), пред'являти претензію, вимогу, домагатися чого-небудь (*to claim contentiously*) висловлювати догану, гнівно докоряти, сварити, критикувати, засуджувати кого-небудь (*to find fault with (a person); to reprove angrily*).

Семантичний аналіз лексичних одиниць показав, що лексика на позначення комунікативного конфлікту піддається регулюванню з боку індивіда, перебудовуючись разом зі зміною людських відносин, умов життя, устроїв та життєвих ситуацій. Таким чином, суперечку розглядаємо як одну із форм комунікативного конфлікту, що виникає між подружжям, друзями, родичами в боротьбі за право власності, різними гілками влади в боротьбі за владу тощо. Отже, семантика мовних одиниць чітко відображає зміни, що відбуваються в житті людини та суспільства.

Цікавою видається пара лексем *подрятатися, різатися, стинатися, to beat, to scrap*, яка на перший погляд нічого спільного з комунікативним конфліктом не має, а відноситься до військового конфлікту (*побитися один з одним; боротися, битися холодною зброєю; битися зі зброєю в руках; брати участь у битві, вступати з боротьбу; to exchange blows, fight; to strike with heavy blows or discharges of missiles; to batter, bombard; to fight, box; to box with (an opponent)*), але її семантика все ж пов'язана з позначенням вербального конфлікту за допомогою значень *посваритися один з одним; темпераментно сперечатися один з одним; вступати у суперечку, сварку; to debate, discuss; reason about, argue; to quarrel, squabble; to engage in heated argument or angry dispute*.

Специфічними ознаками прояву комунікативного конфлікту в англійській мові відзначається лексема *to determine*, оскільки, вступаючи у зв'язки з лексичними одиницями, що характеризуються виключно негативною конотацією, серед її лексичних значень знаходимо такі, що мають зовсім протилежне значення, передаючи припинення, завершення, вирішення суперечки, сварки, дискусії, полеміки, укладення угоди, прийняття рішення (*to bring to an end a dispute, controversy, or doubtful matter; to conclude, settle, decide, fix*).

Водночас в українській мові, серед досліджуваного мовного матеріалу вирізняємо дієслово *торгуватися*, яке поєднує в собі як негативну, так і позитивну конотацію, позаяк добитися взаємних поступок вдається саме через сперечання з ким-небудь (*сперечатися, домагаючись поступок собі в чомусь або поступаючись комусь чим-небудь*).

Таким чином, мовні одиниці *to determine* та *торгуватися* наближують лексико-семантичну групу «Конфліктні дії» до семантично близьких і віддалених груп лексики української та англійської мов.

У сучасній українській мові лексема *поперегризати* характеризується особливою ознакою – здатністю вживатися у виразах: *поперегризати горлянки*: а) *пересваритися між собою за що-небудь*; б) *уживається як погроза якійсь кількості осіб*. Саме завдяки цьому значенню цю мовну одиницю відносимо до дієслів на позначення *комунікативних конфліктів*.

Отже, в межах лексико-семантичної групи «Конфліктні дії» в сучасних українській та англійській мовах мовні одиниці на позначення *комунікативного конфлікту* виявляються, в першу чергу, шляхом вираження негативних дій та ставлення людини до людини, індивіда до групи та навпаки, групи до групи. Вербальне вираження незадоволення часто виникає на ґрунті непорозуміння, заздрощів, ревнощів, не бажання допомогти іншому, непримирення з думками опонента, бажанням досягти чого-небудь, переступаючи через інших. Однак, зі сварками, суперечками, сперечаннями слід бути обачливими, щоб вони не стали основними причинами *міжособистісних конфліктів* – природною агресивністю, без якої людина не може існувати, оскільки саме це є першопричиною розладів нервової системи та несе непоправні наслідки. Проте варто відмітити, що інколи саме відкриті зіткнення опонентів, такі як суперечка, сварка, сперечання, являються неминучими та до певної міри необхідними, що є першим кроком до досягнення мети, вирішення чи розв'язання спірних питань, примирення.

Зіставне дослідження лексики на позначення *комунікативного конфлікту* як складової лексико-семантичної групи «Конфліктні дії» дало змогу виявити специфіку мовних засобів через словесне вираження комунікантів у системах української та англійської мов. Виникнення такого роду конфлікту ґрунтується на порушенні організації спілкування, відсутності зворотного зв'язку, причиною чого може бути надто жорстока позиція, відсутність гнучкості і тактики, взаєморозуміння і т.п. Саме вербальний прояв *конфліктних дій* свідчить про значний комунікативно-прагматичний потенціал досліджуваних мовних одиниць.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо в комплексному дослідженні інших груп лексики як складових лексико-семантичної групи «Конфліктні дії» в сучасних українській та англійській мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Вид. центр «Академія», 2004. 344с.
2. Білодід І. К. *Словник української мови*. Т. 1–11. Київ: Наукова думка, 1970-1980.

3. Воронцова Т. А. Речевая агрессия: вторжение в коммуникативное пространство. Ижевск: Издательский дом «Удмуртский университет», 2006. 252с.
4. Гавриш М. М. Основи комунікативної лінгвістики. 2015. http://dn.khnu.km.ua/dn/k_default.aspx?M=k0910&T=06&lng=1&st=0
5. Горелов И. Н., Седов К. Ф. Основы психолінгвістики. М.: «Лабиринт», 2001. 304с.
6. Меткин М. В. Конфліктологія. Санкт-Петербург, 2001. 87с.
7. Мигалець О. І. *Лексико-семантична група «Конфліктні дії»: системно-структурний підхід (на матеріалі української та англійської мов)*: дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». Ужгород, 2019. 401с.
8. Третьякова В. С. «Конфликт в лингвистических категориях». *Юрислингвистика-10: Лингвоконфликтология и юриспруденция* (2010): 138-146.
9. Фабіан М. П. «Miscommunication across cultures: topical issues». *Сучасні дослідження з іноземної філології* 16 (2018): 7-14.
10. Hofstede, G. *Culture's Consequences, Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2001. 596p.
11. Moormann-Kimáková, B. *Language-related Conflicts in Multinational and Multiethnic Settings: Success and Failure of Language Regimes*. Berlin, Germany: Springer VS, 2016. 282p.
12. Simpson, John, and Edmund Weiner, ed. *Oxford English Dictionary*. Vol. 1–20. Canada: Oxford University Press, 1989.

УДК 81'272

DOI: 10.24144/2617-3921.2019.17.76-88

Ірина Міщинська

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу
Хмельницької Національної академії Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького
orcid.org/0000-0002-5232-4811
м. Хмельницький, Україна, 0931533032, mischynska@ukr.net*

Мовленнєві ситуації англомовного ділового дискурсу

Анотація. У статті здійснено аналіз мовленнєвих ситуацій як одиниць комунікативної компетенції, розглянуті ознаки мовленнєвих ситуацій. Проаналізовані підходи до ділового дискурсу в науковій літературі. Визначені особливості ділового дискурсу з точки зору дискурсивного аналізу. Наведено